

Considerațiuni cu privire la limitele libertății de conștiință în legislația națională și în practica CEDO

Marcel CUȘMIR,
doctor habilitat în drept, conferențiar universitar,
Academia de Administrare Publică

Carolina CUȘMIR,
doctor în drept, conferențiar universitar,
Institutul Nistrean de Economie și Drept

SOMMAIRE

Toute personne a droit à la liberté de pensée, de conscience et de religion. Ce droit implique la liberté de changer de religion ou de conviction, ainsi que la liberté de manifester sa religion ou sa conviction individuellement ou collectivement, en public ou en privé, par le culte, l'enseignement, les pratiques et l'accomplissement des rites. La liberté de manifester sa religion ou sa conviction peut créer des tensions avec autres droits fondamentaux: la liberté d'expression peut porter atteinte au droit au respect de la vie privée, au droit à la liberté de religion, aux droits à l'égalité etc. Ces conflits et tensions sont dans une certaine mesure résolus par les exceptions aux droits, lorsque celles-ci sont nécessaires et proportionnées à la réalisation d'un objectif légitime, comme la protection des droits d'autrui. La nature non absolue de nombreux droits de l'homme s'accompagne implicitement de la notion d'un équilibre entre les droits concurrents, et le maintien d'un certain équilibre. Les tribunaux devront évaluer le caractère proportionné de toute restriction à la liberté de conscience et de religion à la lumière du principe du maintien de l'égalité et de la protection d'autres droits de l'homme comme le respect de la vie privée et la liberté d'expression, l'objectif étant de concilier la protection de la liberté de religion et la protection des droits d'autrui.

Libertatea de conștiință reprezintă unul dintre fundamentele esențiale ale unei societăți democratice, una dintre condițiile primordiale ale progresului său și ale dezvoltării individuale. În cadrul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, libertatea de conștiință, gândire și religie ocupă un loc deosebit – ca drept fundamental al omului, aceasta garantează libertatea forului interior al persoanei, respectarea diversității spirituale. Consecința a poziției sale în cadrul drepturilor fundamentale ale omului, libertatea de

conștiință, gândire și religie deține un loc-cheie în toate actele internaționale în domeniu.

De exemplu, *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 10 decembrie 1948, printre alte drepturi fundamentale, recunoaște și libertatea de gândire, conștiință și religie. [1] Art. 18 din Declarație statuează că „*orice persoană are dreptul la libertatea gândirii, a conștiinței și a religiei; acest drept implică libertatea de a-și schimba religia sau convingerile,*

precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile sale, individual sau în colectiv, atât în public, cât și particular, prin învățământ, practici, cult și îndeplinirea de rituri."

Organizația Națiunilor Unite a reconfirmat importanța dreptului la libertatea de conștiință, gândire și religie prin intermediul *Pactului Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice*, adoptat de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 16 decembrie 1966. [2] Art. 18, alin. (1) al Pactului, în sintonie cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, prevede că orice persoană deține dreptul la libertatea gândirii, conștiinței și religiei. Acest drept implică libertatea de a avea sau de a adopta o religie sau o convingere la alegerea sa, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea, individual sau în comun, atât în public cât și în particular, prin cult sau îndeplinirea riturilor, prin practici și prin învățământ.

Crearea unui fundament rigid în domeniul protecției drepturilor omului, la general, și a dreptului la libertate de conștiință, în special, se datorează adoptării *Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale*. [3] Art. 9 din Convenție stabilește standardele libertății de conștiință și religie pentru statele semnatare ale acesteia: *orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor. Libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile nu poate forma obiectul altor restrângeri decât cele care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare într-o societate democratică, pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății sau a moralei publice ori pentru protejarea drepturilor și libertăților altora.*

Din prevederile actelor internaționale în domeniu pot fi desprinse două componente ale dreptului la libertatea de conștiință, gândire și religie:

- componenta interioară sau subiectivă a acestui drept, care constă în libertatea de a avea sau de a adopta o religie sau anumite convingeri, libertatea de a-și schimba religia sau convingerea și libertatea de a nu avea nicio religie sau convingeri;

- componenta exterioară sau obiectivă, care reprezintă libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea, individual sau împreună cu alții, atât în public, cât și în mod privat, prin cult, îndeplinirea riturilor, practici și învățatură.

Dacă latura internă este parte a sferei intime a persoanei, latura externă se exprimă prin libera manifestare a convingerilor, credințelor sau valorilor persoanei. Dar, trăind în societate, persoana nu poate fi absolut liberă în comportament și în manifestarea exterioară a convingerilor sale. Facultatea individului de a acționa după propria sa voință este limitată atât de obligația de a nu prejudicia pe altul sau a-i aduce vreo daună materială sau morală, cât și de facultatea altui individ de a acționa în mod neîngrădit, așa încât putem spune că limitele libertății fiecăruia dintre noi sunt condiționate de libertatea celuilalt. Astfel, societatea are dreptul să se protejeze de abuzurile care ar putea apărea sub motivul libertății de conștiință, sarcina de a asigura această protecție revenindu-i, în primul rând, puterii de stat. Acest lucru însă nu trebuie să se efectueze în mod arbitrar sau discriminator, ci după norme juridice conforme cu ordinea morală obiectivă, norme cerute de ocrotirea eficientă a drepturilor tuturor cetățenilor și de armonizarea lor pașnică.

Deci legătura cu drepturile omului arată limitele acceptabile de a fi impuse libertății de gândire, conștiință și religie. Cu toate că dreptul la libertatea de conștiință și de religie beneficiază de o protecție ab-

solută cu titlul articolului 9 al Convenției Europene a Drepturilor Omului, nu se întâmplă același lucru în cazul libertății de a-și exprima sau de a-și manifesta convingerile. Dreptul la exteriorizarea convingerilor și manifestarea credinței sau la practicarea religiei sale poate fi limitat atunci când exercitarea acestui drept lezează drepturile altora, când apar conflicte și tensiuni între drepturi. De exemplu, libertatea de exprimare poate prejudicia dreptul la respectarea vieții private; dreptul la libertatea de religie poate veni în conflict cu dreptul la egalitate; libertatea de conștiință și de religie poate leza dreptul la nondiscriminare; dreptul la libertatea de cult poate afecta drepturile angajaților anumitor structuri religioase etc. Problematika simbolurilor religioase în locurile publice este un alt domeniu, unde poate apărea conflict dintre libertatea religioasă și „libertatea de nonreligie.” În unele țări, menținerea unei ambianțe publice laice constituie un aspect important al libertății de conștiință și de religie. Pe de altă parte, punerea în evidență a laicității poate fi tratată ca o prejudiciere a libertății de religie. Aceste interese conflictuale sunt dificil de conciliat, deoarece luarea în considerare a intereselor unei persoane sau ale unui grup merge în paralel cu nerespectarea intereselor altora.

În dreptul european aceste conflicte și tensiuni sunt, într-o anumită măsură, aplanate de excepțiile de la drepturi, atunci când acestea sunt necesare și proporționale pentru realizarea unui obiectiv legitim, precum protecția drepturilor altora. Astfel, natura nonabsolută a numeroaselor drepturi ale omului contribuie la menținerea unui anumit echilibru între drepturile concurente. În asemenea cazuri, dreptul la libertatea de conștiință, gândire și religie nu va putea fi valorificat decât în măsura în care exercitarea sa este necesară și proporțională. Dacă libertatea de conștiință prejudiciază drepturile altu-

ia, instanțele vor trebui să determine în ce mod să concilieze aceste interese: prin menținerea libertății religioase sau prin protejarea intereselor antagoniste.

Conflictele dintre drepturi, în aparență incompatibile, vor trebui soluționate de instanțele judecătorești, care să găsească o aparență de echilibru între aceste interese neconciliabile. Din această perspectivă, problema proporționalității este cea care va permite deslușirea unui just echilibru. Cu toate acestea, existența unor interese conflictuale, dar valabile, lasă să se presupună faptul că identificarea unui just echilibru va rămâne mai degrabă o chestiune de judecată decât o operațiune de constatare a faptelor.

Deoarece protecția dreptului la libertatea de conștiință și de religie, precum și a altor drepturi ale omului este prevăzută de constituțiile naționale ale numeroaselor state-membre ale UE, am putea presupune că ele posedă deja o experiență, care le permite tribunalelor să concilieze interesele contradictorii și să rezolve tensiunile identificate. Diverse problematice au fost examinate, deja, în statele-membre, precum limitele autonomiei acordate grupurilor religioase în afacerile lor interne; expunerea simbolurilor religioase în locurile publice; modalitățile de garantare a egalității de tratament în raport cu diferite grupuri religioase; conflictul între libertatea de religie și respectarea vieții private sau între libertatea de exprimare și dreptul de a nu fi discriminat pe motiv de orientare sexuală.

Tratarea problematiceii cu privire la expunerea simbolurilor religioase în locuri publice și purtarea însemnelor religioase variază în mod considerabil de la un stat-membru la altul: unele consideră neutralitatea religioasă principiu fundamental (Franța), în timp ce altele privilegiază libertatea de religie a persoanelor care poartă un simbol religios (Germania). Legislația europeană nu abordează în mod univoc

nici problematica simbolurilor religioase la locul de lucru. Totuși acest aspect poate fi regulat de dispozițiile referitoare la discriminarea indirectă din Directiva 2000/78/CE. [4] Exigența de a purta o ținută vestimentară neutră din punct de vedere religios echivalează, de fapt, cu defavorizarea adeptilor anumitor religii. Orice exigență de acest gen va trebui justificată prin concilierea unei largi game de interese: dreptul angajatorului de a crea un loc de lucru neutru din punct de vedere religios; libertatea de exprimare a angajatului, căruia i se interzice purtarea unei anumite ținute vestimentare; dreptul personalului și al clienților la libertatea de nonreligie, în opoziție cu libertatea de religie; interesul în promovarea diversității la locul de lucru etc. Este vorba aici despre conflicte de drept greu de soluționat.

Astfel, problematica purtării simbolurilor religioase intră în legătură cu problematica nondiscriminării. În această privință, este necesar de a concilia libertatea de religie și libertatea de nonreligie, fără a pierde din vedere faptul că interzicerea de a-și manifesta apartenența religioasă nu va avea același impact asupra tuturor grupurilor religioase. Date fiind argumentele și contraargumentele, de altfel foarte numeroase și diverse, care alimentează dezbaterile asupra purtării simbolurilor și ținutelor religioase, nimeni nu va fi uimit de diversitatea practicilor naționale în domeniu. După cum am menționat deja, Franța impune o obligație legală de laicitate și interzice purtarea vălului și a altor simboluri religioase în instituțiile școlare. [5] În același timp, purtarea vălurilor în sectorul public este o practică frecventă în Regatul Unit, unde uniformele oficiale sunt, uneori, chiar adaptate. În Germania, Tribunalul Federal al Muncii a decis că concedierea unei vânzătoare pe motiv că aceasta purta vălul islamic, nu putea fi justificată. [6] Judecata a fost influențată de faptul că angajatorul nu fusese în măsură

să pună în evidență o oarecare pierdere financiară reală legată de purtarea vălului și că, prin urmare, pierderile erau pur ipotetice. Dacă angajatorul ar fi putut demonstra existența pierderilor reale, interzicerea purtării vălului ar fi putut fi menținută.

Deci interferența dintre dreptul la libertatea de conștiință și de religie și alte drepturi ale omului invocă anumite focare sensibile, susceptibile de tensiuni. Legislația internațională și națională nu tratează întotdeauna în mod direct calea de conciliere a acestor interese contradictorii. Din această perspectivă, abordarea reținută de Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) la soluționarea acestor tensiuni, atât de controversate și de sensibile, pare să poată furniza o bază procedurală corespunzătoare.

În viziunea CEDO, libertatea de gândire, conștiință și religie este unul dintre elementele fundamentale, care conduc la crearea identității credincioșilor și a concepției lor asupra vieții, dar este, de asemenea, prețioasă pentru atei, agnostici, sceptici sau indiferenți. [7] Este adevărat că într-o societate democratică, în care coexistă mai multe grupuri religioase, pentru a concilia interesele divergente ale acestora și pentru a asigura libertatea de conștiință și religie a fiecăruia, poate fi necesar de impus anumite limite libertății de religie. Dar, asemenea restrângeri trebuie să corespundă unor necesități sociale presante și trebuie să fie proporționale scopului legitim urmărit. [8] Curtea lasă statelor o anumită marjă de apreciere în a decide dacă, și în ce măsură, o interferență este necesară, însă aceasta merge în paralel cu supravegherea europeană atât a legislației relevante, cât și a deciziilor prin care este aplicată.

Un exemplu concret din această perspectivă constituie cazul Nadia Eweida împotriva Marii Britanii, dezbătut la Curte în ianuarie 2013. Nadea Eweida, angajată a companiei britanice British Airways

în subdiviziunea check-in la Aeroportul Heathrow din Londra, i s-a cerut de către companie să-și acopere colierul în formă de cruce pe care îl purta la gât în timpul programului de lucru. În același timp compania aeriană făcuse concesii pentru unii angajați, cum ar fi hindușii și musulmai, care purtau vestimentar religios sau alte însemne religioase. La rândul său, creștinii nu beneficiau de același tratament, cerința companiei față de dna Eweida având un evident caracter discriminatoriu. Curtea a stabilit că refuzul British Airways de a-i permite continuarea activității sale în acel post, în perioada septembrie 2006 – februarie 2007, purtând crucea la vedere, a echivalat cu o ingerință în dreptul său de a-și manifesta religia. Crucea dnei Eweida era purtată discret și nu putea să-i diminueze din ținuta profesională. Nu a existat nicio dovadă potrivit căreia portul de alte obiecte de vestimentație religioasă anterior autorizate, precum turbanele sau hijab-urile, de către alți angajați, au avut un impact negativ asupra brandului sau imaginii British Airways. Mai mult, faptul că această companie și-a amendat codul vestimentar în favoarea portului bijuteriilor cu o simbolistică religioasă la vedere a demonstrat că interzicerea anterioară nu era de o importanță crucială. Prin urmare, așa cum nu a existat nicio dovadă a unei reale încălcări a intereselor celorlalți, autoritățile naționale au eșuat în a proteja suficient dreptul Doamnei Eweida de a-și manifesta religia, prin încălcarea obligației pozitive decurgând din art. 9.

Astfel, CEDO a statuat că Marea Britanie a încălcat dreptul Nadei Eweida la libertatea de religie, prevăzută în art. 9 din CoEDO, precizând din nou că „libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, *constituie măsuri necesare într-o societate democratică, pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății sau a moralei publice ori*

pentru protejarea drepturilor și libertăților altora”.

Dar, în context profesional, echilibrul, în termenii CEDO, nu va consta mereu în protejarea libertății de conștiință și de religie. De exemplu, în cazul Chaplin Shirley împotriva Marii Britanii, [7] Curtea a fost de acord că hotărârea dnei Chaplin Shirley de a purta o cruce la locul de muncă a fost o manifestare a convingerilor sale religioase și că refuzul autorității pentru sănătate de a-i permite să rămână pe postul de asistentă medicală dacă mai continua să poarte crucea a reprezentat o ingerință în libertatea sa de a-și manifesta religia. Totuși, în opinia CEDO, restricția în discuție a urmărit un scop legitim, și anume cel de a proteja sănătatea și siguranța asistentelor medicale și a pacienților. Dovada a fost că managerii doamnei Chaplin Shirley considerau că a existat riscul ca un pacient tulburat ar fi putut profita și trage de lanț cu riscul accidentării sau că acea cruce s-ar fi balansat înainte și ar fi putut intra, de exemplu, în contact cu o rană deschisă. Prin urmare, motivul care s-a aflat la baza acestei restricții a fost, firește, de o importanță mai mare decât în cazul Nadiei Eweida. A mai existat și dovada că unei alte asistente medicale de religie creștină i-a fost solicitată înlăturarea crucii și a lanțului; unor două asistente Sikh li s-a spus că nu pot purta brățări sau kirpane; hijab-urile care nu erau strânse erau interzise. Doamnei Chaplin Shirley i s-a acordat posibilitatea să-și poarte crucea prinsă cu o agrafă de uniformă sa sau ascunsă de un guler înalt sub tunică sa, dar aceasta nu a considerat că propunerile ar conștina suficient cu convingerile sale religioase. Era un domeniu în care autorităților naționale li s-a acordat o largă marjă de apreciere. Managerii de spital erau mai îndreptățiți să ia decizii cu privire la siguranța medicală decât o instanță, mai ales o instanță internațională căreia nu i s-au prezentat probe directe. Prin urmare, Curtea nu a

putut constata că măsurile în discuție erau disproporționate și că ingerința în libertatea doamnei Chaplin Shirley de a-și manifesta religia nu era necesară într-o societate democratică. Nu a existat, așadar, o încălcare a art. 9.

Astfel, în viziunea Curții, art. 9 al CoEDO nu protejează orice act motivat sau inspirat de o religie sau convingeri.

Din perspectiva coroborării art. 9 cu art. 11 din Convenție, dreptul la libertatea de conștiință și religie include dreptul de a-și manifesta convingerile și religia în comunitate cu alții, ceea ce presupune dreptul de liberă asociere, fără nicio ingerință nejustificată a statului. Toate aceste aspecte ale dreptului la libertatea de conștiință și religie, coroborat cu dreptul la libertatea de asociere, sunt reprezentate concludent în speța Mitropolia Basarabiei și alții contra Republica Moldova. [9]

La originea cauzei se află cererea nr. 45701/99 depusă împotriva Republicii Moldova prin care Mitropolia Basarabiei („Mitropolia Basarabiei și Exarhatul Plaiurilor”) și 12 cetățeni ai Republicii Moldova au denunțat, în special, faptul că refuzul autorităților moldovenești de a recunoaște Mitropolia Basarabiei a adus atingere libertății lor de conștiință și religie, precum și la dreptul de asociere, și că biserica reclamantă a fost victimă a unei discriminări de ordin religios. Reclamanții au pretins faptul că refuzul autorităților Republicii Moldova de a recunoaște Mitropolia Basarabiei constituie o încălcare a libertății lor de conștiință, deoarece doar cultele recunoscute de guvern pot fi practicate pe teritoriul Republicii Moldova. Ei au relevat, în special, că libertatea de a-și manifesta colectiv religia lor este împiedicată de interdicția de a se reuni într-un scop religios, precum și prin absența unei protecții juridice a patrimoniului Bisericii reclamante.

În deliberarea cazului, Curtea a specificat acel fapt că, conform Legii din 24 martie 1992 cu privire la culte, puteau practi-

ca numai cultele recunoscute prin decizie guvernamentală. Nefiind recunoscută, Biserica reclamantă nu a putut să-și desfășoare activitatea sa. În special, preoții nu puteau oficia, membrii săi nu se puteau reuni pentru a-și practica religia și, fiind lipsită de personalitate juridică, Biserica nu putea beneficia de protecția juridică a patrimoniului său. Curtea a considerat că refuzul guvernului moldovenesc de a recunoaște Biserica reclamantă, care a fost confirmat prin decizia Curții Supreme de Justiție de la 9 decembrie 1997, a constituit o imixtiune în dreptul acestei Biserici și al altor reclamanți la libertatea religiei garantată de art. 9, §1 al Convenției. Pentru a determina dacă această imixtiune constituia o violare a Convenției, Curtea a trebuit să constate dacă ingerința era „prevăzută de lege,” dacă „urmărea un scop legitim” și dacă era „necesară într-o societate democratică.”

În cauza dată, Curtea a menționat că articolul 14 al Legii din 24 martie 1992 prevedea recunoașterea cultelor prin decizia guvernului și că, în conformitate cu articolul 9 al legii date, puteau beneficia de recunoaștere numai cultele ale căror practici și ritualuri sunt conforme Constituției și legilor moldovenești. Fără a se pronunța categoric asupra faptului dacă prevederile legale menționate erau conforme exigențelor de previzibilitate și precizie, Curtea a demarat de la constatarea că imixtiunea în cauză era „prevăzută de lege,” înainte de a determina dacă ea a urmărit „un scop legitim” și dacă a fost „necesară într-o societate democratică.” Curtea a considerat că statele sunt în drept să controleze dacă o mișcare sau o asociație urmărește, sub pretextul scopurilor religioase, activități care ar dăuna populației sau securității publice. Examinând circumstanțele cauzei, Curtea a opinat că în această speță, imixtiunea invocată a urmărit un scop legitim conform art. 9, §2 al Convenției, și anume protecția ordinii și a securității publice.

Pentru a determina, conform cerințelor paragrafului 2 al art. 9, dacă această imixtiune corespundea unei „nevoi sociale imperioase” și dacă ea era „proporțională scopului legitim vizat,” Curtea a ținut cont de necesitatea menținerii unui adevărat pluralism religios, inerent noțiunii de societate democratică. Curtea a reamintit că obligația de neutralitate și imparțialitate a statului, așa precum este definită de jurisprudență, este incompatibilă cu orice putere de apreciere din partea statului cu privire la legitimitatea credințelor religioase și că această obligație impune statului să asigure ca grupurile opuse unul altuia sau chiar membrii aceluiași grup să se tolereze reciproc. Curtea a precizat că, în conformitate cu Legea nr. 979-XII din 24 martie 1992, doar cultele recunoscute prin decizia Guvernului puteau fi practicate pe teritoriul Republicii Moldova. În special, numai un cult recunoscut avea personalitate juridică (art. 24), putea produce și comercializa obiecte specifice de cult (art. 35) și putea angaja lucrători (art. 44). În aceste circumstanțe, Curtea a marcat că, în lipsa recunoașterii, Biserica reclamantă nu putea nici să se organizeze, nici să funcționeze. Lipsită de personalitate juridică, ea nu putea acționa în justiție pentru a-și proteja patrimoniul său, necesar în exercitarea unui cult, iar membrii săi nu puteau să se reunească pentru a urma activități religioase, fără a încălca, astfel, legislația cu privire la culte. Curtea a subliniat că autoritățile nu au invocat pentru alte culte recunoscute aceleași criterii care au fost aplicate pentru a refuza recunoașterea Bisericii reclamante și că nicio justificare nu a fost prezentată de guvernul moldovenesc cu privire la această diferență de tratament. În final, Curtea a concluzionat că refuzul de a recunoaște Biserica reclamantă are astfel de consecințe asupra libertății de religie a reclamantilor, care nu ar putea fi considerate proporționale scopului legitim și necesare într-o

societate democratică. Prin urmare, art. 9 al Convenției a fost violat.

Conflictul dintre libertatea religioasă și libertatea de nonreligie este cel mai bine învederat în problematica expunerii simbolurilor religioase în locurile publice, în special în școli. În acest sens, este foarte elocvent cazul Lautsi vs. Italia. [10] În 2002, italianca Soile Lautsi a reclamat faptul că în școala publică frecventată de cei doi copii ai săi erau expuse crucifixe, ceea ce, în opinia reclamantei, era contrar principiului laicității. Lautsi a contestat în contencios administrativ refuzul școlii de a înlătura crucea din clasă. Cererea a fost respinsă, prima instanță reținând că crucifixul reprezintă un simbol al istoriei și culturii italiene și, pe cale de consecință, al identității italiene (una construită pe egalitate, libertate și toleranță). Recursul reclamantei la Consiliul de Stat a fost respins pe motiv că simbolul crucii devenise una dintre fundațiile Constituției italiene și reprezenta valorile vieții civile.

În iulie 2006, Soile Lautsi a depus o plângere la CEDO, trei ani mai târziu Curtea decizând că reclamantii au temei să conteste prezența crucifixelor în școli. În motivarea hotărârii sale, Curtea a precizat că, dintre numeroasele semnificații pe care le poate avea crucifixul, semnificația religioasă este predominantă. În consecință, instanța europeană consideră că prezența obligatorie și ostentativă a crucifixului în sălile de clasă este de natură nu doar să afecțeze convingerile laice ale reclamantei, în care erau crescuți copii acesteia într-o școală publică, dar în același timp, să destabilizeze echilibrul emoțional al elevilor care practică o altă religie decât cea creștină sau a celor care nu au nicio credință religioasă. În opinia Curții, statul este ținut de o obligație de neutralitate confesională în cadrul educației publice unde prezența la cursuri se face în absența unor criterii de apartenență religioasă. Curtea și-a exprimat nedumerirea cu privire la argumentul

Guvernului italian că expunerea în sălile de clasă ale școlilor publice a unui simbol religios, care poate fi asociat în mod rezonabil religiei majoritare din Italia, ar putea servi pluralismului educativ care este esențial pentru prezervarea „societății democratice.” Curtea a concluzionat că *expunerea obligatorie a unui simbol al unei confesiuni anume, în exercitarea funcțiilor publice în situații care presupun autoritatea statului, în mod special în sălile de clasă, restrânge dreptul părinților de a-și vedea educați copiii potrivit propriilor convingeri, precum și dreptul copiilor-elevi de a crede sau de a nu crede.*

Hotărârea Curții a fost atacată de Guvernul italian și, la cererea acestuia, cauza a fost trimisă în fața Marii Camere. Cadrul juridic în interiorul căruia s-a judecat cererea de către Curte a fost lărgit, prin intervenția a treizeci de membri ai Parlamentului European, care au acționat printr-o poziție comună, a mai multe organizații guvernamentale, precum și a guvernelor mai multor state. Ca urmare, în hotărârea sa, Curtea a efectuat o analiză a problemei din perspectiva modului în care aceasta este privită la nivelul statelor-membre ale Consiliului Europei. În cadrul acestei analize, se face referire la situația existentă în România, unde ICCJ a soluționat speța similară, validând punctul de vedere potrivit căruia expunerea icoanelor în școlile publice nu este discriminatorie, decizia în acest sens aparținând comunității locale.

În ceea ce privește argumentele și soluția Marii Camere, aceasta a precizat, că chiar dacă se consideră crucifixul drept un simbol religios, nu există totuși niciun element care să arate ce influență ar avea asupra elevilor expunerea acestuia sau a unui simbol echivalent, în sălile de clasă. În plus, chiar dacă este de înțeles faptul că reclamanții văd în expunerea crucifixului în sălile de clasă publice o nerespectare din partea statului a dreptului de a fi educat și instruit conform propriilor

convingeri religioase, simpla lor percepție subiectivă nu este suficientă pentru a caracteriza situația drept o încălcare a art. 2 din Protocolul nr. 1 la Convenție. Curtea subliniază că statele-membre se bucură de o marjă de apreciere în ceea ce privește concilierea modului de exercitare a funcțiilor pe care și le asumă în domeniul educației și învățământului și a respectării dreptului părinților de a asigura educația copiilor în conformitate cu convingerile lor religioase și filozofice. Curtea este ținută, în principiu, să respecte alegerea statelor în acest domeniu, în măsura în care aceste alegeri nu conduc, sub orice formă, la îndoctrinare. Astfel, alegerea de a expune crucifixe în sălile de clasă ține, în principiu, de marja de apreciere a statului, având în vedere și lipsa de consens la nivel european în acest domeniu. Această marjă de apreciere este supusă însă unui control al Curții, căreia îi revine sarcina de a se asigura că atitudinea statului nu conduce la îndoctrinare.

Legiferând prezența crucifixelor în sălile de clasă ale școlilor publice, legislația italiană conferă religiei majoritare o vizibilitate preponderentă în mediul școlar. Curtea apreciază totuși că acest lucru nu este suficient pentru a se concluziona în sensul unui demers de îndoctrinare din partea Italiei. În opinia Curții, un crucifix expus pe un perete este un simbol esențialmente pasiv, a cărui influență asupra elevilor nu poate fi comparată cu cea a unui discurs didactic sau cu participarea la activități religioase. Curtea a apreciat, între altele, că efectele de vizibilitate crescute pe care prezența crucifixului le dau creștinismului în spațiul școlar, trebuie să fie relativizate, în raport de următoarele elemente:

- această prezență nu este asociată cu învățământul obligatoriu al creștinismului;

- potrivit Guvernului, spațiul școlar în Italia este deschis și altor religii (portul simbolurilor și al îmbrăcăminții având

conotații religioase nonmajoritare, posibilitatea de a organiza un sistem de învățământ religios facultativ pentru toate religiile recunoscute, sfârșitul Ramadanului este sărbătorit, de obicei, în școli);

- nimic nu indică asupra faptului că autoritățile se arată intolerante față de elevii care sunt adepți ai altor religii, necredincioși sau față de cei care au convingeri filozofice care nu se realizează niciunei religii.

Curtea a mai concluzionat că, prin decizia de a menține crucifixele în sălile de clasă ale școlilor publice frecventate de copiii dnei Lautsi, autoritățile au acționat în limitele de care dispune Italia în privința obligației sale de a respecta, în exercitarea funcțiilor pe care și le-a asumat în domeniul educației și învățământului, dreptul părinților de a asigura această educație conform convingerilor religioase și filozofice. În consecință, Curtea nu a constatat o încălcare a prevederilor art. 2 din Protocolul nr. 1 la Convenție, în ceea ce o privește pe reclamanta, nicio problemă distinctă nefiind vizibilă în ceea ce privește prevederile art. 9 din Convenție. Hotărârea Curții a fost adoptată cu majoritate, existând o opinie divergentă asumată de doi dintre judecători.

Din speța expusă, putem reține poziția diferitelor instituții atât la nivel național, cât și la nivelul Curții Europene, existând un dezacord chiar în interiorul acesteia. Concluzia care se desprinde este că oricare dintre soluții poate fi la fel de ușor argumentată sau combătută. În aceste condiții, poziția primită de Marea Cameră în recursul în cauza *Lautsi vs. Italia* s-a fondat mai mult pe considerente de oportunitate și mai puțin pe argumente juridice, termenul „oportun” fiind utilizat în această hotărâre a Curții în mod precuțat.

În viziune strict juridică, minoritatea laică sau diferită religios din Italia poate fi considerată discriminată de către majoritatea catolică, căci ateii sau adepții altor religii nu beneficiază de același tratament ca și catolicii, și anume de dreptul de a-și vedea propriile simboluri religioase pe pereții școlilor sau de a nu vedea niciun însemn religios în cazul ateilor. Această situație interceptează însăși esența discriminării din perspectivă juridică: tratament diferențiat, bazat pe criterii de apartenență religioasă, aplicat unor persoane aflate în situații similare. Dar, dacă din punct de vedere juridic problema se prezintă ca elementară, fiind ușor de stabilit o concluzie în sensul discriminării, abordare pe care a și adoptat-o CEDO în prima instanță, din punctul de vedere al oportunității, Marea Cameră a considerat necesar să țină cont de sensibilitatea națională și de situația de moment a evenimentelor.

La finele acestei analize, am putea face concluzia că libertatea de conștiință și religie poate fi îngrădită. Totuși obiect al îngrijirii poate fi doar elementul extern al acestei libertăți, și anume exprimarea ei, dar nu și cel intern, adică însăși existența sau lipsa unei credințe religioase ori a unor convingeri. Pentru ca aceste îngrijiri să constituie o ingerință permisă, este necesară respectarea cumulativă a trei condiții: măsura să fie prevăzută de lege; măsura să urmărească un scop legitim, și anume securitatea publică, protecția ordinii, a sănătății sau a moralei publice ori protecția drepturilor și libertăților altuia; măsura să fie necesară într-o societate democratică. Dacă una dintre aceste condiții nu este îndeplinită, îngrijirea în exercitarea libertății de conștiință și de religie va fi considerată o violare a acestui drept.

BIBLIOGRAFIE

1. Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată la 10 decembrie 1948 la New York. Publicată în ediția oficială „Tratate internaționale,” 1998, vol. I, p. 11.

2. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, din 16.12.1966. Publicat în ediția oficială „Tratate internaționale,” 1998, vol. 1, p. 30.
3. Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, <<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=285802>>.
4. Directiva 2000/78/CE de creare a unui cadru general în favoarea egalității de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:06:32000L0078:RO:PDF>>
5. Droits civils et politiques, notamment la question de l'intolerance religieuse, Rapport présenté par Asma Jahangir, Rapporteuse spéciale sur la liberté de religion ou de conviction, <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G06/117/20/PDF/G0611720.pdf?OpenElement>>.
6. Les relations entre l'Etat et l'Eglise au regard de l'Union européenne / Texte commun de l'EKD et de la CEA, <http://www.ekd.de/francais/textes/etat_et_eglise-4996.html>.
7. Eweida and others vs. Regatul Unit, 48420/10, 36516/10, 51671/10, Hotărârea nr. 159 din 15.1.2013, <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-115881>>.
8. Case of AGGA v. Greece, 17/01/2003, <[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60690#{%22itemid%22:\[%22001-60690%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60690#{%22itemid%22:[%22001-60690%22]})>.
9. Cazul metropolitan church of Bessarabia and others v. Moldova, Hotărârea din 13 decembrie 2001.
10. Lautsi vs. Italia, <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-114879>>.

Prezentat: 12 februarie 2014.

E-mail: cevca@rambler.ru